

O'ZBEKISTONDA MEHNAT MIGRATSIYASINING SOTSOLOGIK TAHLILI

X.U.Samatov

Ilmiy rahbar

Keldiyorov Maxsud

Toshkent Axborot Texnologiyalari Universiteti, Samarqand filiali Kompyuter

Injenering fakulteti, KI-21-03 guruh talabasi.

Telefon raqam:+998930821503.

Elektron pochta manzili: Keldiyorovmaxsud613@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11317857>

Annotatsiya. Hozirgi kunda yurtimizda migratsiyaning kuchayishi, ya'ni chet davlatlarda mavsumiy ish uchun ketish kuchayotgani va ularni oldini olish to'g'risida.

Kalit so'zlar: Migratsiya, iqsodiyot, migrat, jamiyat, taraqiyot, ijtimoiy-iqtisodiy.

SOCIOLOGICAL ANALYSIS OF LABOR MIGRATION IN UZBEKISTAN

Abstract. Currently, there is an increase in migration in our country, i.e., an increase in the number of people leaving for seasonal work in foreign countries, and about their prevention.

Key words: Migration, economy, migrate, society, development, socio-economic.

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ В УЗБЕКИСТАНЕ

Аннотация. О росте миграции в нашей стране сегодня, т.е. увеличении выездов на сезонные работы в зарубежные страны и их предотвращении.

Ключевые слова: Миграция, экономика, миграция, общество, развитие, социально-экономическое.

Jamiyat va davlat o'zgarishlari insonning faollashuviga, insonlarning mehnat no intellektual ta'minotidan imkoni bo'lgan unumli foydalanishga, barcha mehnatkashlarning ijodiy kuchlarini to'la ishga solishga hamda shaxs, jamiyat va davlat o'rtasidagi manfaatdorlik va munosabatlarning mutanosibligini ta'minlashga bog'liqdir.

Jamiyat taraqqiyoti ijtimoiy fanlar oldiga juda katta vazifalarni qo'ymoqdaki, ularsiz jamiyatni o'rganish, yangilanish jarayonlarining istiqbollarini rivojlantirish va ilmiy-nazariy asoslarini mumkin emas. Jamiyat taraqqiyoti no barqarorlikni ta'minlashda beshta tamoyilni vujudga keltiradi.

Jahon xo'jaligi rivojlanib, mamlakatlararo integratsion aloqalar kuchayib borgan sayin, mehnat migratsiyasi ham tobora intensivlashib bormoqda. Rivojlangan mamlakatlar va iqtisodiy qoloq mamlakatlar o'rtasidagi farqlarning uzluksiz chuqurlashib borayotgani ham ushbu jarayonlarni jadallashtirishga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda.

Chunki mehnat migratsiyasi kishilik jamiyati taraqqiyotining hozirgi bosqichida migratsiyaning o'ziga munosib ish va yuqori daromad topish maqsadida amalga oshirilgan alohida turi bo'lib, iqtisodiyoti og'ir ahvolda bo'lgan kam rivojlangan mamlakatlarda bandlik va ish haqinig o'tkir muammolarini hal etishning asosiy vositalaridan biriga aylandi. Tabiiyki, siyosiy mustaqillikka erishgan, lekin ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotda o'tmishdan qolgan merosning og'ir muammolarini uzil-kesil hal etish zaruratiga duch kelgan O'zbekiston ham XX asrning fenomeni – mehnat migratsiyasi jarayonlaridan chetda qolish imkonini topolmadi.[2, 142-bet]

Akademik M.Muhammedovning mehnat migratsiyasi: sabab va oqibatlari haqida fikrlari quyidagicha:

O'zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o'tish bilan bog'liq tub o'zgarishlar birinchi navbatda mehnat munosabatlariga benihoya kuchli ta'sir ko'rsatdi. Natijada iqtisodiy islohotlar jarayonida bozor munosabatlariga asoslangan iqtisodiy tizimga xos, uning ajralmas qismi va doimiy yo'ldoshi bo'lgan ishsizlik fenomeni yuzaga keldi. Iqtisodiyotda kechgan obyektiv jarayonlar oqibatida minglab, millionlab kishilar ishsiz qoldi, o'zlarining daromad manbaidan ajraldi. Endigina mustaqillikka erishgan yosh Respublikada kasbiy ta'lim tizimi mamlakatda shiddat bilan shakllanib borayotgan bozorning real talablaridan kelib chiqqan holda malakali mutaxassislar tayyorlash va qayta atyyorlash tizimiga hali moslashib ulgurmagan edi. Natijada mehnat bozorida ishchi kuchi taklifi va unga talab o'rtasida keskin tarkibiy disbalans yuzaga keldi va bozor munosabatlari o'rnashib borgan sayin tobora chuqurlashib bordi. Bularning hammasi ish haqi oila daromadining yakkayu-yagona manbai bo'lgan yollanma ishchilar uchun haqiqiy fojiaga aylandi, ularni yuzaga kelgan tang vaziyatdan chiqish, oilani ta'minlash choralari izlashga majbur qildi.

O'zbekistonda ishsizlikning yuzaga kelishi va keskin tus olishining hamda sobiq ittifoqdosh respublikalariga nisbatan yana-da asoratliroq kechishining inkor etib bo'lmaydigan o'ziga xos jihatlari va chuqur sabablari bor edi. Bular qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

Sobiq sovet tizimidan meros bo'lib qolgan ijtimoiy sohaning beo'xshovligi; sovetlar hukumatining sun'iy yaratilgan, lekin ish haqi o'ta past, turmush darajasini ta'minlashning xalqaro standartlariga batamom mos kelmaydigan ish o'rinlari tashkil etish vositasida aholining to'la bandligini ta'minlash siyosati;

sovetlar imperiyasining yemirilishi oqibatida respublikalararo lateral (gorizontal) iqtisodiy aloqalarning izdan chiqishi;

murakkab demografik vaziyat;

oila tarkibida boqimandalar ulushining kattaligi;

bozor munosabatlariga o'tish davri qiyinchiliklari ta'siri ostida ishlab chiqarish mutlaq hajmining qisqarishi;

iqtisodiyotda chuqur tarkibiy o'zgarishlarning sodir bo'lishi;

eksport tarkibida xomashyo resurslari ulushining yuqoriligi;

bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida ekstensiv omillarning intensiv omillarga almashuvi natijasida ishchi kuchi nisbiy ortiqchaligining yuzaga kelishi va hokazolar.

Iqtisodiy islohotlar jarayonida O'zbekiston bir vaqtning o'zida bir nechta o'tish davrini boshidan kechirdi. *Birinchi*dan, qaramlikdan mustaqillikka o'tish, buning oqibatida imperiyaning yemirilishi hamda yaxlit organizm tarkibida ko'p yillik vertikal va gorizontal iqtisodiy aloqalarning izdan chiqishi natijasida ittifoq ko'lamidagi ko'plab yirik-yirik korxonalar yopilib ketishi yoki og'ir holatga tushib qolishi. *Ikkinchi*dan, bir iqtisodiy tizimdan boshqasiga o'tish, iqtisodiyotdagi chuqur tarkibiy o'zgarishlar, talabning keskin qisqarishi va hokazolar. *Uchinchi*dan, boqimandalik kayfiyatidan ishbilarmonlik va tadbirkorlik faoliyatiga o'tishning muqarrarligi.

Qadim zamonlarda bir buyuk faylasuf o'tish davrida yashash azoblaridan meni Yaratganning o'zi asrasin, degan ekan. Bir yo'la bir nechta murakkab o'tish jarayonlarini boshidan

kechirgan O'zbekiston iqtisodiyotida qanchalik og'ir, qanchalik murakkab vaziyat yuzaga kelganligini, kun bo'yi ter to'kib oilasini arang tebratayotgan oddiy ishchi uchun naqadar ayanchli bo'lganligini to'la tasavvur qilish uchun juda kuchli iqtisodchi bo'lish shart emas. Mantiqiy tafakkur va aql-idrok bilan vaziyatni oqilona baholashning o'zi kifoya qiladi.

Darhaqiqat, O'zbekiston mustaqillikka erishgan davrda qishloq xo'jaligi milliy iqtisodiyotning yetakchi tarmoqlaridan biri bo'lib, unda jami iqtisodiyotda band bo'lgan aholining 1/3 qismi ijtimoiy foydali mehnat bilan band edi, hozir esa u 26 foizgacha tushdi. Shu davr mobaynida qishloq aholisi tarkibida mehnat resurslarining 1,6-martaga ko'payganligini ham hisobga olsak, qishloq joylarda mehnat bozorida ishchi kuchi taklifi va unga bo'lgan talab o'rtasidagi nomutanosiblikning yana-da chuqurlashganligini ko'ramiz va ishsizlik darajasining oshib borishi tabiiy jarayon ekanligiga amin bo'lamiz. Umuman qishloq xo'jaligida band bo'lgan aholi sonining tobora qisqarib borishi va jami iqtisodiyotda band aholi sonidagi ulushining pasayishi jahon xo'jaligi tarkibida ro'y berayotgan global tendensiyalarga xos bo'lib, nazarimizda O'zbekistonda ham ushbu jarayonlar kelgusida jadallashishi muqarrar.

Iqtisodiy jihatdan rivojlangan G'arb davlatlarida ushbu ko'rsatkich 3-5 % atrofida ekanligi, Germaniyada esa 2% dan ham pastligi fikrimizning yorqin dalilidir. Bu shuni anglatadiki, g'arb dehqoni 20-33 kishini, nemis dehqoni 50 kishini, o'zbek dehqoni esa atigi 4 kishini qishloq xo'jaligi mahsulotlari bilan ta'minlaydi.

Kelajakda fermer xo'jaliklari moliyaviy ahvolidan yaxshilanib borishi natijasida qishloq xo'jaligining moddiy-texnika bazasi rivojlanadi va bandlik darajasining qisqarish jarayonlari yana-da jadallashadi va ushbu omil ta'sirida mehnat bozoridagi vaziyat yana-da keskinlashadi.

Ish izlab xorijga chiqqan mehnat migrantlariga nisbatan davlat va jamiyatning, qolaversa, har bir O'zbekiston fuqarosining munosabatini shakllantirishda masalaning yuqorida zikr etilgan jihatlarini albatta inobatga olish lozim. Shundagina ular tanlagan yo'lga adolat yuzasidan, oqilona baho berish imkoniyatiga ega bo'lamiz. Afsuski, ayrimlar mehnat migrantlarini qanoatsizligi, yengil-yelpi hayotga moyilligi, go'yoki yurtimizdagi qiyinchiliklarga dosh bermasdan, oson yo'llar bilan mo'may daromad topish maqsadida vatanini tark etganlikda aybdor qilib ko'rsatishga urinadilar. Aslida ham shundaymi?

Mustaqillikning dastlabki yillarida mamlakatda erkin bozor iqtisodiy munosabatlarini shakllantirish hamda o'tish davrining tabiiy qiyinchiliklari oqibatida yuzaga kelgan va tobora avj olib borayotgan ishsizlikning oldini olish, imkon qadar uning ko'lamini jilovlashning, ya'ni ishsizlik muammosini oqilona hal qilishning ikki yo'li bor edi.

Birinchi yo'l – bu mamlakatda ko'plab yangi ish o'rinlarini yaratish va o'tish davri qiyinchiliklari hamda tizimli o'zgarishlar oqibatida barcha ishdan bo'shaganlarni yangidan yaratilgan ish o'rinlariga joylashtirish. Muammoning yechimi sifatida davlat iqtisodiy islohotlarning dastlabki bosqichlaridayoq kichik va xususiy tadirkorlikka keng yo'l ochib berish, unga imtiyozlar berish, qo'llab-quvvatlash va rivojlantirishning tezkor choralarini ko'rish siyosatini tutdi. Lekin, endigina mustaqillikka erishgan va o'tish davri inqirozini boshidan kechirayotgan mamlakatda ishsizlik muammosini uzil-kesil hal etishda davlatning moliyaviy imkoniyatlari benihoya cheklangan edi. Boz ustiga xalqimizda tadbirkorlik bilan shug'ullanish va uning hisobidan daromad topish tajribasi hali shakllanmagan edi.

Ikkinchi yo‘l – aholiga boshqa mamlakatlarga chiqib, tirikchilik qilishlari, oilasini boqish uchun imkoniyat yaratib berish, aniqrog‘i mehnat migratsiyasiga yo‘l ochib berishdan iborat edi. Respublikamiz uchun bozor iqtisodiyotiga o‘tish jarayonida ana shunday mashaqqatli va beqaror vaziyatda ishsiz qolganlarning bir qismi, aniqrog‘i nomigagina bandlikda bo‘lib, maosh olib yurganlar yoki ishdan bo‘shab, ishsizlar toifasiga mansub bo‘lganlar mana shu ikkinchi yo‘lni tanlashga majbur bo‘lishdi.

migratsiyasining kelib chiqish sabablari qanchalik murakkab, uning ildizlari qanchalik chuqur bo‘lmasin, davlatimizning, xalqimizning, qolaversa har birimizning unga nisbatan munosabatimiz, uning kelajagiga nisbatan aniq strategiyamiz shakllanmog‘i lozim. Mehnat migrantlari yana qancha vaqt begona yurtlarda muhojirlikda yashab, oila tebratishi kerak degan hayotiy savolga aniq javob mana shu strategiyada o‘z aksini topmog‘i lozim.[1, 1-bet]

1. Mehnat migratsiyasining sabablari

Iqtisodiy omillar

- Ihsizlik va kam maosh: Ko‘plab odamlar o‘z vatandagi ish topish qiyinligi yoki past maosh tufayli boshqa davlatlarga ketishadi.

- Yuqori maosh: Boshqa davlatlarda yuqori maosh va yaxshiroq yashash sharoitlari uchun migratsiya qilishadi.

Ijtimoiy omillar

- Oila va do‘stlar: Ba‘zida oilaviy aloqalar yoki do‘stlar orqali boshqa davlatga ko‘chish qaror qilinadi.

- Yashash sharoitlari: Yaxshiroq ta‘lim, tibbiyot xizmatlari va xavfsizlik kabi sharoitlar ham migratsiya sabablaridan biridir.

Siyosiy omillar

- Siyosiy beqarorlik: Urush, qurolli mojarolar yoki siyosiy ta‘qiblar sababli odamlar boshqa davlatlarga ko‘chib o‘tishadi.

- Hukumat siyosatlar: Ba‘zi davlatlar o‘z fuqarolariga chet elda ishlashga ruxsat berish uchun maxsus siyosatlar yuritishadi.

2. Migratsiyaning ijtimoiy ta‘sirlari

O‘z vatanidagi ta‘sirlar

- Demografik o‘zgarishlar: Ishchi kuchining kamayishi, aholi sonining pasayishi.

- Iqtisodiy ta‘sirlar: Migrantlar tomonidan yuboriladigan pul (remittances) o‘z vatani iqtisodiyotiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

- Ijtimoiy ta‘sirlar: Oilalarning ajralishi, bolalar va qariyalarga g‘amxo‘rlik qilish muammolari.

Qabul qiluvchi davlatdagi ta‘sirlar

- Ijtimoiy integratsiya: Migrantlarning qabul qiluvchi jamiyatga moslashish jarayoni.

- Iqtisodiy ta‘sirlar: Migrantlarning qabul qiluvchi davlat iqtisodiyotiga qo‘shgan hissasi.

- Madaniy o‘zgarishlar: Migrantlar qabul qiluvchi davlat madaniyatiga qanday ta‘sir ko‘rsatadi va ularning madaniyati qanday qabul qilinadi.

3. Migratsiyaning ijtimoiy strukturadagi o‘rni

Mehnat bozoridagi rol

- Past malakali ishlar: Migrantlar ko'pincha past maoshli va past malakali ishlarni bajarishadi.

- Malakali ishlar: Ba'zi migrantlar yuqori malakali va yuqori maoshli ishlarni ham bajarishlari mumkin.

Migrantlar huquqlari va himoyasi

- Huquqiy himoya: Migrantlarning qabul qiluvchi davlatda huquqiy himoyasi va ularning huquqlari qanday himoyalanganligi.

- Ijtimoiy himoya: Migrantlarning ijtimoiy himoya tizimlari va xizmatlardan foydalanish imkoniyatlari.

4. Sotsiologik tahlil usullari

Tadqiqot usullari

- Anketalar: Migrantlar va ularning oilalari bilan anketalar o'tkazish.

- Intervyular: Migrantlar, ish beruvchilar va hukumat vakillari bilan chuqur intervyular o'tkazish.

- Statistik tahlil: Migratsiya bilan bog'liq statistik ma'lumotlarni tahlil qilish.

- Etno-grafik tadqiqotlar: Migrantlar jamiyatiga chuqur kirib borish va ularning kundalik hayotini kuzatish.

Nazariy yondashuvlar

-Struktur-funksionalizm: Migratsiyaning jamiyatdagi strukturalarga va funksiyalarga qanday ta'sir qilishini o'rganish.

- Konflikt nazariyasi: Migratsiyaning ijtimoiy tengsizlik va ijtimoiy ziddiyatlarga qanday ta'sir qilishini tahlil qilish.

-Simvolik interaksionizm: Migrantlarning o'zaro munosabatlari va ijtimoiy identifikatsiyasini o'rganish.

Xulosa

Mehnat migratsiyasi murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u turli ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy omillar bilan bog'liq. Sotsiologik tahlil bu jarayonning turli jihatlarini chuqur tushunishga va uni boshqarish uchun samarali strategiyalar ishlab chiqishga yordam beradi. Migratsiyaning sabablarini, ta'sirlarini va ularning ijtimoiy strukturalardagi o'rnini o'rganish orqali jamiyatlarda ijobiy o'zgarishlarga erishish mumkin.

REFERENCES

1. M.Muhammedov <https://kun.uz/news/2020/09/15/mehnat-migrantlari-muammo-jiddiy-lekin-yechimi-yoq-emas-ikkinchi-maqola?q=%2Fnews%2F2020%2F09%2F15%2Fmehnat-migrantlari-muammo-jiddiy-lekin-yechimi-yoq-emas-ikkinchi-maqola>
2. Sotsiologiyaga kirish